

Cengiz Aytmatov'un *Yüz Yüze* Eserinin İnsan Onuru Açısından Felsefi Bir İncelemesi

A Philosophical Examination of Human Dignity in Chingiz Aitmatov's *Face to Face*

Gökçe SARI¹

1. Dr. Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, gokcebaskesen@sdu.edu.tr

Araştırma Makalesi Research Article

10.5281/

zenodo.14567847

Geliş/Received: 01.11.2024

Kabul/Accepted: 28.12.2024

Yayım/Published: 30.12.2024

buranadergisi.com

Öz

Felsefe ve edebiyat iki farklı alandır. Aynı zamanda yazınsal söylem içerisinde birbirini etkileyen ve birbirine katkı sunan disiplinlerdir. Bu etki, anlatıları hem felsefi hem de edebî yönden incelemeye olanak sağlar. Çalışmada Çağdaş Kırgız Edebiyatının temsilcilerinden Cengiz Aytmatov'un *Yüz Yüze* eserinin tematik düzleminde yer alan "insan onuru" kavramının felsefi temsil değeri açığa çıkarılmıştır. İnsan onuru aynı zamanda insanın değerini oluşturan en önemli unsurdur. Çalışmada Kant ve Ioanna Kuçuradi gibi çeşitli filozofların insan onuruna ilişkin düşüncelerine yer verilerek insan onurunun tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Onur kavramının kendisi ile karıştırılan bazı kavramlardan farkının ne olduğu sorgulanarak onurun ne olmadığı da ortaya konulmuştur. Dolayısıyla felsefi bir sorgulama ile ele aldığımız insan onuru kavramından elde edilen sonuca göre insanın hem insan onuruna uygun hem de insan onurunu koruyacak biçimde eylemesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu veriler ışığında *Yüz Yüze* eseri incelenmiş olup eserdeki Seyde karakterinin felsefi anlamda tam olarak insan onurunu koruma örneği sergilediği sonucuna varılmıştır. Seyde'nin askerlere kocası İsmail'in yerini bildirmesi eylemi hem insan onurunu koruyan hem de ahlaki değere sahip bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma batılı kaynaklarda vurgulanan insan onurunu koruma örneklerine Kırgız Edebiyatından da örnekler verilebileceğini göstermiştir. Bu incelemeyle felsefi sorgulama ve düşünme biçimiyle Kırgız Edebiyatında ahlak, değer ve insan onuru gibi kavramların nasıl işlendiğine dair bir katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, *Yüz Yüze*, İnsan Onuru, Değerler

Abstract

Philosophy and literature are two distinct fields that influence and contribute to each other within literary discourse. This interaction allows from both philosophical and literary perspectives. This study explores the thematic concept of "human dignity" in the work *Face to Face* by Cengiz Aytmatov, one of the representatives of Contemporary Kyrgyz Literature, and reveals its philosophical representation. Human dignity is also one of the most significant elements that constitute a person's value. The study discusses the thoughts of various philosophers, including Kant and Ioanna Kuçuradi, regarding human dignity, attempting to define it. By questioning the differences between the concept of dignity and other concepts often confused with it, the study also clarifies what dignity is not. Therefore, based on a philosophical inquiry into the concept of human dignity, the study concludes that humans should act in a way that both aligns with and preserves human dignity. In light of this conclusion, *Face to Face* is analyzed, and it is determined that the character Seyde in the novel exemplifies the preservation of human dignity in a philosophical sense. Seyde's act of revealing the whereabouts of her husband, Ismail, to the soldiers, is evaluated as an action that both preserves human dignity and holds moral value. This study demonstrates that examples of the protection of human dignity, emphasized in Western sources, can also be found in Kyrgyz Literature. Through this analysis, the aim is to contribute to understanding how concepts such as morality, value, and human dignity are treated in Kyrgyz Literature from a philosophical perspective.

Keywords: Chingiz Aitmatov, *Face to Face*, Human Dignity, Values

Giriş

Türk dili, tarihi süreçte 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar doğuda Çağatay Türkçesi batıda ise Osmanlı Türkçesi ile temsil edilmiştir. Türkistan'ın Rus egemenliğine geçmesi ve bölgede uygulanan dil politikaları neticesinde yerel diller birer yazı dili olarak ortaya çıkmıştır. Rus egemenliğinde geçen seksen yıllık sürecin sonunda Türk toplulukları tekrar bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Bağımsızlığını kazanan ve müstakil birer yazı dili hüviyetine sahip olan Türk toplulukları için ortak bir kültür, edebiyat, sanat vb. oluşturma süreci başlamıştır. Edebiyat aracılığı ile toplumun kültürel değerleri ve gelenek-göreneklere kuşaktan kuşağa aktarılır. Edebiyat sayesinde milletlerin dünya görüşü, hayatı algılama biçimleri, tarihi tecrübeleri bir başka ifade ile milletlerin kimliği doğrudan öykü, roman, şiir vb. edebi ürünlere yansır. “Çağdaş yazı dilleri uzun yıllar sözlü kültür dairesinde, yazı dilinin sınırlayıcılığı olmaksızın varlıklarını sürdürmüş olmaları bakımından sözlü kültür ürünlerinde pek çok unsuru koruyarak günümüze ulaştırmıştır.” (Güven, 2024, s. 55). Bu bakımdan son yüzyılda bağımsızlıklarını kazanan Türk topluluklarının edebi eserlerinde yalnızca dönemin güncel fikir akımlarının değil halkın tarihini, kültürünü, hayat görüşünü yansıtan edebi ürünleri görmek mümkündür.

Çalışmada, son yüzyılda bağımsızlığını kazanan Kırgız Türklerinin önemli temsilcilerinden Cengiz Aytmatov'un *Yüz Yüze* eseri ele alınacaktır. “Kırgız asıllı Cengiz Törekuloviç Aytmatov; hikâye, roman ve tiyatro türünde yazdığı eserlerle hem Kırgız edebiyatında hem de Türk dünyası edebiyatında önemli bir yere sahiptir.” (Karabulut ve Bulut, 2020, s. 1). Cengiz Aytmatov, vücuda getirdiği eserlerle hem Türk dünyası edebiyatına hem de dünya edebiyatına katkıda bulunmuştur. Çünkü yazar eserlerinde yerelden evrensel değerlere uzanan bir çizgide etik, aşk, adalet, ahlak gibi temaları işler. Aytmatov'u Türk ve dünya edebiyatında tanınır kılan en önemli husus eserlerinde Kırgız kültürüne ait temaları evrensel bakış açısıyla tartışmasıdır.

Türkler tarih boyunca oldukça geniş bir coğrafi alanda yaşamış, farklı kültürlerle sosyo-ekonomik ilişkilere girmiş, bu nedenlerle de kültürel olarak farklı toplumlardan etkilenmişlerdir (Güven, 2023, s. 146). Bu sebeple tarihi dokunun, milli kimliğin oluşması sürecinde çeşitlilik ve zenginlik göze çarpar. Bu husus da edebi ürünlere doğrudan yansımıştır. *Yüz Yüze* de bu minvalde bir eserdir.

Cengiz Aytmatov çok yönlü bir yazardır. Eserlerinin yüz yetmişten fazla dile çevrilmesi bir başka ifadeyle dünya geneline hitap etmesi yazarın evrenselliğinin bir göstergesidir. Eserlerindeki karakterlerin tutumları, davranışları en derin insani özelliklerini ortaya çıkarmaları kültürel olarak evrensel bir dünya görüşüne hitap etmesine olanak sağlamıştır. “Aytmatov'un üslup olarak insanlığın ortak sorunlarına bu şekilde yaklaşımı eserlerini yerelden evrensel taşımaktadır.” (İlboğa, 2023, s. 32). Bu üslup sayesinde Aytmatov'un eserleri toplumların her kesimine hitap etmektedir.

“Felsefe ve edebiyat farklı iki disiplin olarak kimi zaman ortak konuları paylaşabilirler. Edebiyat işlediği konular ile felsefi nitelik kazanabilir, felsefe de konuları ele alış üslubu ile edebîleşebilir. Bu minvalde, Kırgız Edebiyatı'nda önemli yer edinen Cengiz Aytmatov, ahlâk felsefesi ve felsefenin diğer alt disiplinlerini edebiyatla buluşturmuş isimlerden biridir.” (Koyuncu, 2023, s. 238). Aytmatov'un *İnsan Onuru* kavramı bağlamında ele alınacak olan “Yüz Yüze” öyküsü 1957'de Kırgızca olarak (Бетме бет) “Ала-Тоо” dergisinde ve Rusça olarak (Лицом к лицу) da ertesi yıl “Октябрь” dergisinde yayımlanmıştır (Tataristan Cumhuriyeti Ulusal Elektronik Kütüphanesi, 2023).

1. Felsefi Anlamda İnsan Onuru Nedir?

Çalışmanın temel kavramı olan *insanın onuru* hakkında birçok tanımlama ve benzetme örneği bulunsa da genel olarak kavram üzerinde bir anlam bulanıklığı bulunmaktadır. Bu anlam bulanıklığı “insan onuru” ile beraberinde getirmiş olduğu “insan hakları” kavramının etikle olan bağının kurulamamasından kaynaklanmaktadır. Kuçuradi'ye göre asıl problem burada yatmaktadır. *İnsan onuru*, sözlüklerde bir araya geldiği birçok farklı kavramla karıştırılmaktadır. “İnsan onuru nedir?”, “İnsan onuru nerede aranır?”, “İnsanın onurunun neden ve nasıl korunması gerekir?”, “Onur, şeref ve namus aynı şeyler midir?”, “İnsan onuru söz konusu olunca akla gelen diğer kavramlar hangileridir?”. Bu sorular çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan ve cevapları arasında bir ayrım yapılamayan sorulardır. Ancak felsefi olarak bakıldığında cevapların birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir.

İnsan onuru birdenbire akla gelen bir şey değildir. “Hadi, bugün insan onurunu koruyalım” gibi bir yaklaşımda bulunulmaz. Çünkü bir durum hâlihazırda bulunmaz ancak ortaya konunca *durum* haline gelebilir ve “bir durumun

ortaya konulmasıysa, ayrı ayrı ama durdurularak bakılan “an”da-: zaman süresi içinde- zamandaş olayların, bir insan ya da grup etrafında düğümlemleri ile onda ortaklaşa yarattıkları etkinin farkına varılıp saptanması demektir.” (Kuçuradi, 2006, s. 86). Çünkü durum ve bunlara bakış açısı her yerde başka başkadır. Savaşlara, ölümlere, yargılamalara, cezalara ve ölümlere yaklaşım toplumdan topluma değişir. Bu sebeple bahsi geçen durumlara “an” olarak durdurulup bakılmalıdır. “İnsan onuru” kavramına Kuçuradi, verdiği bir örneği “an”, “an” durdurarak ele alır.

Bir süre önce basına yansıyan, Amerikalı askerler tarafından işkence gören Iraklı tutuklunun sözlerini çoğunuz okumuşsunuzdur: Bir duvarın önünde çırılçıplak durmak zorunda kalmaktansa, Saddam zamanında tutuklandığında olduğu gibi kendisine elektrik verilmesini tercih ettiğini; çünkü ona elektrik verilmesinin şerefine/namusuna dokunmadığını, çırılçıplak durmasının ise şerefine/namusuna dokunduğunu söylemiş. Burada her iki muamele biçimi insan onuruna aykırı olduğu da bu tutuklu ona elektrik verildiği zaman değil başkalarının gözleri önünde çırılçıplak durmak zorunda kaldığı zaman şerefine/namusuna dokunulmuş hissetmiştir (Kuçuradi, 2007, s. 74).

Kuçuradi bu örnekle onur ve şeref arasındaki ayrılığı ortaya koymayı amaçlamıştır. Her iki örnekte de insan onuruna zarar verildiği açık olarak görülüyorsa da Iraklı asker çıplak olarak tutulmasının onun şerefine/namusuna daha çok dokunduğunu hissetmiştir. Bu durumla insan onuruna zarar verilmiştir. Çünkü insana işkence yapmak, aşağılayıcı bir muameleye tabi tutmak, kişiyi görülmek istemediği bir duruma getirmek insan onuruna zarar vermektedir. Bahsi geçen davranış herkesçe onur kırıcı olarak görülür ve ‘ne var ki bunda’ denmez. Ama çıplak olma hususu için aynı şey geçerli değildir. Iraklı birisinin çıplak olarak bekletilmesi şerefe/namusa dokunan bir durumken, çıplaklar kampı ya da çıplak olarak yapılan eylemler değerlendirildiğinde olası bir durumdur. Yani onur kavramı kişiden kişiye toplumdan topluma değişmeden, tüm insanların ortak olarak sahip olduğu bir değerdir. Şeref ise ancak toplumsal iyiler ve kötüler ile ilgili olandır. Bu ayrım, etik ve ahlak arasındaki ayrıma benzetilebilir. Şerefin ölçütünü toplum belirlediği için şereflendirilmek bir başkasına bağlıdır. Ama insan onurunun ne olduğu esasta barizdir. Kişiyi göre değişen bir insan onuru kavramı diye bir husus yoktur. İnsan onurunu korumak tüm insanlığa bağlıdır. Bahsi geçen örnekte işkenceye uğrayanın insan onuruna bir zarar vermediği ancak işkencecinin sadece karşısındakinin değil tüm insanlığın ortak değeri olarak insan onuruna zarar verdiği görülür. İşkenceci aynı zamanda yapmış olduğu şeyle kendisine de zarar vermiş olur. Ama şeref için aynı şey söz konusu değildir. Kişiyi çıplak bırakmakla onura zarar vermiştir ama mensubu olduğu toplumda kişinin şerefinde bir değişim söz konusu değildir. Kişiyi çıplak bırakarak yalnızca kendi toplumunda aşağılanmış hissettirmiş, onun değerine zarar vermiştir. Dolayısıyla insan onurunun zarar görmesi ile ilgili olarak; insanlık değerine verilen zarardan söz edildiği açıktır. Kuçuradi, insanın değeri derken insanın varlıklar arasındaki özel yerini kasteder ve bu yeri oluşturan da onun sahip olduğu özellikleri ve olanaklarıdır. Ona göre “İşte bu özellikler ya da olanaklar ‘insanın değerini’ ya da ‘onurunu’ oluşturur.” (Kuçuradi, 2003, s. 40).

Sulmasy’e göre ise tarih boyunca insan onuru ile ilgili öne sürülen düşünceler üç genel yaklaşım biçimiyle ifade edilebilmektedir. Bu üç genel yaklaşımı Sulmasy, sırasıyla atfedilen onur (attributed dignity), içsel onur (intrinsic dignity) ve gelişen onur (inflorescent) şeklinde ifade eder. Bunlardan ilki atfedilen onur; bireylerin veya toplumların diğerlerine, değer verme eylemi ile yüklediği değeri ifade eder. Onur kavramına bu yaklaşım biçimi kişisel veya toplu bir karar ile yaratılmakta ve bir tür geleneksel değerler oluşturmaktadır. Hobbes’un onur anlayışı bu yaklaşım biçimine örnek gösterilebilir. Hobbes, insanın bencil ve çıkarını korumaya çalışan bir varlık olduğunu düşünür. Bu sebeple insanların arasında meydana gelecek olan çatışma ve rekabet ortamının ancak toplumsal sözleşme ile çözüleceğini savunmaktadır. İnsanlar bir araya gelerek kendilerine iyi ve kötü olarak adlandırdıkları ortak değerler belirlerler. Bu bağlamda Hobbes’un düşüncesi Sulmasy’nin ilk bahsetmiş olduğu onur kavramı ile benzerlik gösterir. İkinci olarak içsel onur ise insanın sadece insan olduğu için sahip olduğu değerdir; sosyal statüler, yetenekler veya beceriler gibi dış özelliklere dayanmamaktadır. İnsanlara varoluşlarından kaynaklanan bir değer yüklemektedir. Onur kavramına bu yaklaşım biçiminde onur, insan iradesine veya toplumun tercihlerine bağlı olmadan her şeyden önce gelmektedir. Kant’ın onur anlayışı bu yaklaşım biçimine bir örnek olarak düşünülebilir. Kant, insan onurunu ahlaki ödevden kaynaklı olarak düşündüğü için onu, toplumsal olarak iyi veya kötü diye düşünülen tüm değerlerden üstte görür. Üçüncü yaklaşım biçimi olan gelişen onur ise bir sürecin veya durumun insanın içsel onuruna uyumlu olup olmadığını ifade etmek için kullanılır. Bu kullanım, insanın içsel değerini ifade eden bir erdem veya davranış durumuna karşılık gelmektedir. Aristoteles ve bazı Stoacılar bu anlamda onur kavramını bu yaklaşım biçimini gözeterek kullanmışlardır (Sulmasy, 2007, s. 12). Sulmasy’nin onurun tarihsel

kullanım biçimlerini ele almış olduğu bu sınıflandırma incelendiğinde Kuçuradi'nin yukarıda bahsedilen insan onuru yaklaşımının hem içsel hem de gelişen bir yaklaşımı benimsemiş olduğu görülür.

İnsan onuru denildiğinde akla gelen bir diğer isim de Kant'tır. Kant'a göre *insan onuru*, ahlaki olarak davranabilme yeteneğine ve bunu yaparken içsel bir değere sahip olmaya dayanmaktadır. Onur denilen şey insanın kendisini ahlaki yasaya göre yönetebilmesi ve ona göre kararlar alabilmesinde yatmaktadır (Kant, 1993, s. 39). Kant'a göre insan onuru, bireyin ahlaki yasaya uyum sağlama kapasitesine dayanır. Kant, insanı bir *amaç* olarak görür; yani insan, kendi başına bir değere sahiptir ve hiçbir zaman sadece bir araç olarak kullanılmamalıdır. Bu anlayış, Kant'ın *Koşulsuz Buyruk* (Categorical Imperative) ilkesinde kendini göstermektedir. Bu ilkeye göre, her insan yalnızca insan olması nedeniyle saygı gösterilmeyi hak etmektedir. Ona göre insan onuru, insanların birbirlerine karşı duyduğu saygının temelini oluşturur. Bu saygı, kişinin içsel değerine, yani ahlaki yasaya göre hareket etme yeteneğine duyulan saygıyı ifade etmektedir. Bu nedenle, Kant'a göre onur, sadece bireyin ahlaki eylem kapasitesinin bir yansıması değil, aynı zamanda bireyler arası ilişkilerdeki etik yükümlülüklerin de temeli konumundadır. Kant'a göre insanın bu özelliğe sahip olması da onun diğer varlıklar arasındaki yerini işaret etmektedir (Kant, 2015, s. 86-88).

İnsanın varlıklar arasındaki özel yerinin, değerinin farkında olması onun onurunu oluşturmaktadır. Bu değer ve onur onun yapısal bir özelliği hâline gelmekte ve onları korumak, onlara uygun davranmak herkesin görevi olmaktadır. Değer ve onur kavramları sadece insana ilişkin şeylerdir ve insan hakları da (temel) yalnızca ve yalnızca insan olduğumuz için sahip olduğumuz haklardır. İnsanı insan yapan onun değeri ve olanakları yani 'onuru'dur. İnsan hakları, temelini tam da burada bulmaktadır. Diğer canlılar arasında sadece ve sadece insanla ilgili olan onun yerini gösteren şey "değeri" ve "onuru"dur. Dolayısıyla insan haklarının korunması da doğrudan "onur" ve "değerin" korunması anlamına gelmektedir. *İnsan onurunun* çiğnenmesi insan haklarının ihlal edilmesi sonucunu ortaya çıkarmakta, insan hakları ihlal edildiğinde ise insanın onuruna ve değerine zarar verilmiş olmaktadır. İnsan haklarının doğal koruyucusu ancak insandır. Bu onur ve değer tüm insanlar için geçerlidir. Bu nedenle *İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi* Madde 1'de "Bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşittirler" ifadesi yer almaktadır (İnsan Hakları Derneği, 1999). İnsanın onuru ve değerinin ne olduğunu, nasıl korunması gerektiği ortaya konulduktan sonra Aytmatov'un *Yüz Yüze* eserinde insan onuru kavramının kullanımına dair bir inceleme sunulacaktır.

2. *Yüz Yüze* Eserinde İnsan Onurunu Koruma Örneği

Cengiz Aytmatov'un *Yüz Yüze* adlı eserindeki olay örgüsü yeni evli bir çift olan İsmail ve Seyde etrafında dönmektedir. Eserin başında maddi imkânsızlıklara, zorlu yaşam koşullarına rağmen Seyde ve İsmail'in birbirlerini ne kadar çok sevdikleri ve mutlu olmaya çalıştıkları vurgusu yapılmakta ancak çok zaman geçmeden savaş dolayısıyla İsmail'in askere çağırılması ve bu çiftin ayrılığı ele alınmaktadır. Geride kalan Seyde, İsmail'in yaşlı ve hasta annesine tek başına bakmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda İsmail'in gittiği gün hamile olduğundan şüphelenen Seyde bunu kocasına söyleyememiş ve İsmail gittikten sonra bir erkek bebek dünya getirmiştir. Seyde hem bebeğine hem İsmail'in hasta annesine tüm zorlu koşullara rağmen bakmakta, kendisi gibi kocasını savaşa gönderen komşu kadınlarla birbirlerine destek olmaya çalışmaktadır. Bir gün İsmail savaştan kaçarak geri dönmüştür. Seyde'den onu saklamasını ve kimseye söylememesini ister. Bebeğini görüp onunla zaman geçiren İsmail, günlerce komşulardan saklanarak evde gizli gizli yaşar. Ancak gün geçtikçe saklanması zor bir hâl almaya başlamaktadır. Bu nedenle gündüzleri bir mağarada yaşamaya sadece geceleri eve gelmeye başlar. Bu süre zarfında evin tüm geçimi yine Seyde'nin omuzlarındadır. Ancak Seyde bu durumdan hiçbir şekilde şikâyet etmemekte, bunu kocasını sevdiği ve onu hayatta tutmak istediği için yapmaktadır. Her fırsatta ne olursa olsun kocasını sevdiğini ve onun varlığının bile kendisi için yeterli olduğunu; bunun aynı zamanda kendisi için bir yükümlülük olduğunu düşünmektedir. Savaşın devam etmesi ve İsmail'in firari olduğu haberinin yayılmasıyla İsmail'in artık geceleri köye gelişi riskli bir durum oluşturmaya başlar. Geceleri mağarada geçirmek zorunda kalan İsmail gün geçtikçe sadece Seyde'nin getirdiği yemeğin hayalini kurmaya başlamıştır. Seyde'ye her seferinde daha fazla yiyecek getirmesini tembihleyerek yanından göndermektedir. Ancak Seyde yaşam koşullarının çok zor olması, kıtlık gibi faktörler nedeniyle hasta kayınvalidesine, kendine ve bebeğine bir avuç buğdayı zar zor bulabilmektedir. Bu buğdayla ekmek yapıp kendi payını bile İsmail'e götürmektedir. Bu sırada köye komşusu Totoy'un kocasının savaşta şehit olduğu haberi gelir. Totoy üç çocuğuna bir tek ineği sayesinde bakabilmektedir. Üç çocuk babalarından kalma kıyafetler içerisinde yoksulluğun canlı birer örneği olarak her gün Seyde'nin karşısına çıkmaktadır. Bu sırada Seyde'nin hem kayını

hem de köyün muhtarı olan Mirzakul, Seyde'yi İsmail'in yerini biliyorsa ya da saklıyorsa onu teslim etmesi gerektiğini, eğer böyle bir durum varsa suç işlediğini ve Seyde'nin de cezalandırılacağını defalarca söyler ve onu uyarır. Muhtarın konuşmalarından ürken Seyde, herkesin bakışlarında İsmail'i sakladığını bildiklerinin bir izini aramaktadır. Bu korkuya dayanmaya çalışan Seyde, zaten zor olan yaşam koşullarına bir de bu tedirginliği ekleyerek daha da zorlu bir hayat sürmeye devam etmektedir. Bu sırada İsmail'in gözü gittikçe farklı bakmaya başlamış, gittikçe bencilleşmiştir. Seyde'yi az çalışmakla ona az yiyecek getirmekle suçlamaktadır. Günlerden bir gün komşusu Totoy'un tüm malvarlığı olan tek ineğinin çalındığı duyulur. Totoy çocuklarına nasıl bakacağını, üç yetimle nasıl hayatta kalacağını kara kara düşünmektedir. Seyde, komşusu Totoy'un nasıl güç durumda olduğunu görüp kahrolmuştur. Akşam olunca İsmail, karanlığı fırsat bilerek elinde bir torbayla eve gelir. Seyde gaz lambasını yakar ve torbadakinin et olduğunu görünce komşunun ineğini çalan kişinin kocası İsmail olduğunu anlar. İsmail eti pişirmesi için de Seyde'ye getirmiştir. İsmail yaklaştığında ağzından yarı pişmiş bir et kokusunu hisseden Seyde, koca bir hayal kırıklığı ve üzüntü duyarak İsmail'e yanlış yaptığını anlatır. İsmail de kendinden gayet emin bir şekilde aptal olmamasını ve önce kendilerini düşünmesini, komşunun daha mı değerli olduğunu düşündüğünü söyler. Savaştan, mağarada saklanıp açlıktan ölmek için değil kendi canını kurtarmak için kaçtığını ifade eder. İsmail, Seyde'ye eti saklamasını ve gece pişirmesini söyleyerek, gece tekrar dönmek üzere mağarasına doğru yol alır. Kocası İsmail'in yaptığı karşında donup kalan Seyde bir müddet hiçbir şey yapamaz. Daha sonra kayınvalidesinin her şeye şahit olduğunu görür. Daha fazla bu duruma dayanamayan Seyde çocuğunu göğsüne bağlayarak yola koyulur. Kendi anne ve babasının köyüne gideceğini söyleyerek evden çıkar. Kayınvalidesi de oğlunun yaptığı şeyden utanarak ona hak verir ve o da evden bir süre sonra ayrılır. Seyde hızlı, emin ve öfkeli adımlarla yürümeye başlar. Ardına muhtar Mirzakul takılır. O zaman bir şeylerin tuhaf gittiğini anlarlar. Askerler Seyde'yi durması konusunda uyarır. Ama Seyde kendinden emin bir şekilde İsmail'in kaldığı mağaraya doğru hızla ilerlemektedir. İsmail Seyde ile ardındaki muhtar ve askerlerin geldiğini görür. Seyde'nin yüzünde daha önce hiç görmediği hayal kırıklığı ve öfkeyi görünce İsmail silahını bırakır ve teslim olur (Aytmatov, 1993, s. 175-216).

Eserde, Aytmatov dönemin sosyokültürel ve ekonomik durumunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Felsefi bakış açısıyla bakıldığında ise Seyde'nin tavrının aslında tam olarak "insan onuru" koruma örneği olduğu görülmektedir. İnsan onuru, *karşımızdaki kişinin değerinin savunulması* olarak tanımlandığı zaman, Seyde'nin eylemi İsmail'e karşı yapılan bir eylem olarak görülmemektedir. Seyde'nin eylemi ineği çalınan bir komşusunun düştüğü güç durumdan hareketle komşusunun hakkını ve değerini korumaya yönelik bir eylem olarak görülür. Çünkü Seyde, kocası için her türlü zorluğa, iş yüküne ve psikolojik baskıya katlanmıştır. Bunların hiçbirinde kocasının yerini ihbar etme düşüncesi aklına bile gelmemiştir. Aksine birisi onun yüz ifadesinden İsmail'i sakladığını anlayacak diye insanlardan bile kaçır duruma gelmiştir. Sadece İsmail için değil onun hasta annesi ve bebeği için büyük bir özveri ve fedakârlık örneği göstermiştir. Tüm bunları İsmail'in hayatta kalması ve aile birliğinin bozulmaması adına yapmaktadır. Buradaki temel soru "Bu süreçte hiçbir şikâyetle bulunmayan ve kocasının her türlü buyruğuna uyan Seyde, şimdi ne olmuştur da İsmail'e karşı gelip onu ihbar etme fikrine bürünmüştür?". Bu sorunun cevabı şüphesiz Seyde'nin insanın değerinin ne olduğu bilgisine sahip olmasında yatmaktadır.

Seyde İsmail'e ancak ve ancak başka bir insanın yani komşusu Totoy ve onun masum bebeklerinin ineğini çaldığı zaman karşı çıkmaktadır. Burada Seyde, İsmail'e hayır dememiştir. İsmail'in yapmış olduğu eyleme hayır demiştir. Komşusunun ineğine göz dikmek, o çocukları aç ve çaresiz bırakmak, kendi faydasına o kişilerin malına kastederek onları neredeyse açlığa, ölümün kucağına acımasızca itme fikri Seyde'yi İsmail'i durdurma noktasına getirmiştir. Seyde burada kesilen ineği geri getiremeye de komşusu Totoy ve çocuklarının hakkını gasp eden kocasına bunun bedelini ödemesi gerektiğini göstererek aslında bir anlamda insanlık değerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu öyküdeki insanın değerinin temsilcisi Totoy ve çocuklarıdır. Aynı zamanda Seyde kendi onurunu ve değerini de korumaktadır. Kocası İsmail'in yapmış olduğu eylemi onaylamayarak adaleti sağlamaya çalışarak aslında kendi insan olma değerini de korumuştur.

Yüz Yüze, savaşın ve kış mevsiminin zorlu koşulları altında yaşam mücadelesi veren bir Kırgız köyü sakinlerinin bir öyküsüdür. Kolcu'ya göre İsmail'in eve dönüşüyle birlikte köydeki yaşam ve doğa ile mücadele, karakterlerin hem fiziksel hem ruhsal dünyalarına yansımıştır. Doğa ile verilen bu mücadele, eserin özgün yönlerinden birini oluşturmaktadır. Aytmatov, bu hikâyede İsmail ve Seyde'nin psikolojilerine oldukça yoğun bir biçimde odaklanmaktadır. İsmail'in ailesinden uzakta olmanın hasretini çekmesi ve kendini ait olmadığı bir savaşta ölme korkusu yaşarken bulması sonucu bencilleştiği fikrinden yola çıkmıştır. Bu bencillik, köye döndüğünde içgüdüsel bir hâle gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na katılmak zorunda kalan Kırgız gençlerinin trajedisini anlatan bu hikâyeye,

aynı zamanda bireyin devletle olan çatışmasını da ele almaktadır. İsmail, kendini ilgilendirmedigini düşündüğü bu savaşa şiddetle lanet etmektedir (Kolcu, 2015, s. 117-118).

Şüphesiz bu eserdeki olaylar birçok açıdan ele alınabilir. İsmail'in bu duruma nasıl geldiği, aslında savaşmak istemiyor olması, İsmail'in yalnızlaşmış insani değerlerden soyutlanması, savaştan kaçmanın ahlaki olup olmaması gibi birçok açıdan her biri kendi içinde müstakil bir çalışmaya konu olabilecek temalar söz konusudur. Bu çalışmada ele alınan düşünce Seyde'nin bir "insan onuru" koruma örneği gösterdiği fikrinin altının çizilmesidir. Dolayısıyla Kuçuradi'nin insanın değerini ve onurunu koruyanlara örnek olarak gösterdiği Dr. Rixus ve Antigone isimlerine Kırgız Edebiyatı'ndan Seyde karakteri de eklenebilir. Seyde'nin yaptığı davranış yüzeysel olarak bir suçluya cezasının verilmesi gibi görülürken aslında altında yatan şey adaletin yerine getirilmesi ve insan-değer anlayışının getirmiş olduğu bir ahlaki sorumluluktur. Seyde'nin davranışı analiz edildiğinde Seyde'nin bakış açısı Kant'ta da kendisini göstermektedir.

Kant'a göre *insan onuru* kavramı ilk noktada iyinin *hakka* bağlı olduğu konusunda temellenmektedir. "Çünkü hiçbir şey, yasanın kendisi için belirlediği değerden başka bir değere sahip olamaz." (Kant, 1993, s. 40) Bu nedenle, başkalarına saygı gösterme gerekliliğini temellendirebilecek bağımsız bir değer yoktur ancak Kant için ilişki tam tersidir. Kant, insanların eylemlerinin altında yatan istemeye, niyete yani ilkeye odaklanırken aslında tam da böylesi durumların altını çizmektedir. İnsanlık Formülü'ndeki *Kategorik Emir* tarafından emredildiği için başkalarına saygı gösterilmelidir. İnsan varlıklarının içsel değerinden dolayı değil, ahlaki yasa gereği onlara saygı gösterilmelidir (Sensen, 2011, s. 189). Rosen'e göre ise Kant için onur, ahlaki yasanın sadece içsel bir niteliği olarak değil, yasayı uygulayan kişilerin bir özelliği olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımla Rosen, onuru davranışın bir parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla onurdan ancak ahlaki yasaya uygun davranıldığında söz edilebilmektedir (Rosen, 2012, s. 30). Rosen'e göre Seyde'nin düşüncesi eyleme geçmiş ve artık onur koruma düşüncesi davranış olarak da kendini var etmiştir. Seyde bu eylemi sayesinde onur korumayı kendi özelliğine dönüştürmüştür.

Kant'a göre eylemlerin ilkesi herkes için geçerli bir ahlak yasasına dayanmalıdır. Çalmamalısın! ahlaki değeri de bu ahlak yasasına dâhildir. Seyde karakterinin davranışına Kant'ın bakış açısıyla bakıldığında denilebilir ki "Seyde doğru olanı yapmıştır." İlk olarak Seyde Kant'a göre var olan evrensel ahlak yasasına uygun davranmıştır, denilebilir. Bu tespitteki önemli olan unsurlardan biri Seyde'nin *çalmamalısın* ilkesine uyarken aslında sadece bir kurala uyması değil bu kuralın aynı zamanda evrensel ahlak yasasına dâhil olmasından ötürü insanın değerini de içinde barındırmasındandır. Bu evrensel ahlak yasası yani Kant'ın deyişiyle *Kategorik İmperatif*, herkesin iyisini kapsayacak bir ilkeyi benimsemiş olduğu için Seyde bu şekilde Kant'a göre insan onurunu korumuş olmaktadır. Ancak Kant'ın sunmuş olduğu bu evrensel ahlak yasası düşüncesi bir ödev niteliği taşımakta ve zorunlu bir konumdadır. Kant, insanların bu ödevden ötürü eylemesi gerektiğini düşünmektedir (Kant, 1999, s. 15). Bahsetmiş olduğu şey sadece görüntüde ödevde uygun eyleme değil ödevden ötürü eylenmedir.

Kant'ın düşüncelerinde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus daha vardır. Bu evrensel ahlak yasası insanın aslında kendi akli sayesinde ortaya koymuş olduğu bir kural ve ödev olmasından dolayı insan bu ödevde uyduğu taktirde aslında dolaylı olarak kendi aklının koymuş olduğu bir kurala uymaktadır (Cassirer, 1996, s. 260). İnsanın kendi aklının koymuş olduğu kurala uyması demek Kant'a göre insanın özgür olduğunun bir göstergesi anlamına da gelmektedir (Kant, 1999, s. 52). Dolayısıyla Seyde'nin yapmış olduğu bu eylemde kuru bir biçimde ahlak kuralına uyulmadığı açıkça görülebilir. Seyde bu davranışı içindeki ahlak yasasına göre yapmaktadır. Aynı zamanda bu uyduğu ödev kendi aklının ortaya koymuş olduğu bir ahlak yasasına dayandığı için özgür bir nitelik taşımaktadır ve dolayısıyla Seyde bu davranışıyla Kant'a göre özgür olduğunu da göstermiştir. Sonuç olarak Seyde, Kant için evrensel ahlak yasasına uymuş ve insan onurunu korumuştur denilebilir.

İkinci olarak Seyde Kant'ın karşı çıkmış olduğu en büyük sorunlardan biri olan insanın araçsallaştırılması düşüncesine itiraz olarak da iyi bir örnek konumundadır. Kant'a göre ne olursa olsun hiçbir koşulda araçsallaştırılmaması gereken varlık insandır ve insan her koşulda amaç olmalıdır (Kant, 2013, s. 45). Kant'a göre, akıl, doğa yasalarını kullanarak etkide bulunabilen bir yetidir ve bu yetiye sahip olan varlığı özgür kılar. Bu özgürlük, bireyin kendisini kendi koyduğu yasalara göre yönlendirebilme yeteneğidir. Kant'ın gözünde, böyle bir varlık "onurlu" bir varlıktır; yani insanın değerliliği ve onuru, kendi istemesiyle belirlediği ahlaki yasaya uygun hareket edebilme kapasitesinden gelir. Bu, kişinin "ben" sevgisini geride bırakarak kendi koyduğu ilkelere bağlı kalmasını ifade etmektedir (Kılıç, 2015, s. 98). Eserde Seyde, kocası İsmail'in komşusu ve çocuklarını, aç bırakmayı göze alarak kendi çıkarları için bir araç hâline getirmesine meydan okumuştur. Seyde'nin bakış açısına göre İsmail'in araç olarak gördüğü

komşusu, ona göre bir amaçtır. Seyde “ben” sevgisini bir kenara bırakıp komşusunun hakkına el uzatmamayı tercih etmektedir. Dolayısıyla insanın amaç olarak görüldüğü, insan olarak değerli bulunduğu düşüncesiyle hareket eden Seyde, Kant’ın gözüyle bakıldığında yine insanın onurunu korumuş bulunmaktadır.

Sonuç

İnsan Onuru kavramının ne olduğunun açıklanmaya çalışıldığı bu çalışmada, Aytmatov’un *Yüz Yüze* eserinde Seyde karakterinin insan onuru ve değerini koruma hususunda göstermiş olduğu meydan okuma örneği ele alınıp işlenmiştir. İnsan onuru denilen kavram, felsefi bakış açısında insan haklarının temel taşı olarak görülen bir kavramdır. Dolayısıyla kavramın içinde barındırdığı temel olma özelliği sayesinde her insan için varlığı söz konusudur denilebilir. İnsan hem kendi düşünce ve eylem hayatında insan onuruna uygun bir biçimde hareket etmeli hem de başka insanların hakkı ve varlık alanı içindeki yeri söz konusu olduğunda insan onurunu gözetmelidir. İnsan onurunu koruyabilmek için insanların önce onu kendi varlığında hissetmesi gerekmektedir. Eğer Seyde kendi yapısı gereği insan onuru bilincini taşımasaydı şüphesiz bu şekilde bir insan onuru koruma örneği gösteremeyecekti. Bir başka ifade ile Seyde, her insanın tüm insanlarla birlikte paylaştığı varlık alanındaki özel yerinin yani değerinin ve onurunun bilincinde olmuş ve bu bilinçle eylemini yönlendirmiştir. Şüphesiz bazı durumlarda insan onurunu koruma çok güç şartlar altında gerçekleşebilmektedir. Seyde’nin yapmış olduğu bu kıymetli davranış, insanların güç durumda da olsa insanın değerini koruyabileceğini gösteren bir örnektir. Seyde bu eyleme geçtiği zaman artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını farkındadır. Aynı zamanda ahlaki olan bu davranışı yerine getirebilmek için köyünü, yurdunu terk etmeyi, çok sevdiği ve uğruna çokça fedakarlıkta bulunduğu kocası İsmail’i bir daha görmemeyi bile göze alarak harekete geçmiştir. Dolayısıyla Seyde’nin eylemi insan onurunu korumanın bazen zorlukları olduğunu gösterse de imkânsız olmadığını öğretmektedir. Kırgız Edebiyatı’ndan Aytmatov’un Seyde karakteri insanın onurunu koruma konusunda örnek gösterilecek karakterler arasında yer alması muhtemel bir isimdir.

Kaynakça

- Aytmatov, C. (1993). *Yüz yüze*, Cem.
- Cassirer, E. (1996). *Kant’ın yaşamı ve öğretisi*. (D. Özlem Çev.). İnkılap.
- Güven, E. (2023). Hakas ve Kırgız atasözlerindeki misafirlik kavramı üzerine değerlendirmeler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, 145-153.
- Güven, E. (2024). Hakas masalı “Zenginle Avcı”nın Vladimir Propp’un yapısal anlatı çözümleme yöntemi kapsamında incelenmesi. *Karadeniz Araştırmaları*. XXI(81), 53-68.
- İlboğa, B. (2023). *Cengiz Aytmatov’un eserlerinde iyi- kötü çatışması* [Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- İnsan Hakları Derneği. (1999, 30 Kasım). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/>
- Kant, I. (1993). *Grounding for the metaphysics of morals*. (W. J. Ellington, Çev.). Hackett Publishing Company.
- Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi*. (İ. Kuçuradi, F. Gökberk, Ü. Akatlı, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2013). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (İ. Kuçuradi Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2015). *Critique of practical reason*. Cambridge University.
- Karabulut, M. ve Bulut, E. (2020). Roman tekniği bakımından Cengiz Aytmatov’un “Elveda Gülsarı” romanı. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 4(1), 97-118. DOI: 10.31465/eeder.697484.
- Kılıç, Y. (2015). Kant’ın etik görüşünde “Değerli Eylem” in olanağı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 93-100.
- Kolcu, A. İ. (2015). *Bozkırdaki bilge*. Salkımsöğüt.
- Koyuncu, M. (2023). Cengiz Aytmatov’un eserleri üzerine felsefi bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 238-246. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1240315>.
- Kuçuradi, İ. (2006). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan hakları kavramları ve sorunları*. Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2010). *İnsan ve değerleri*. Türkiye Felsefe Kurumu.

Rosen, M. (2012). *Dignity- its history and meaning*. Harvard University.

Sensen, O. (2011). *Kant on human dignity*. De Gruyter.

Sulmasy, D. P. (2007). Human dignity and human worth. J. Malpas, N. Lickiss (Ed.), *Perspectives on Human Dignity-A Conversation* içinde (s. 9-18). Springer.

Tataristan Cumhuriyeti Ulusal Elektronik Kütüphanesi. (2023, 12 Aralık). *Aytmatov Cengiz Torekuloviç*. <https://kitap.tatar.ru/ru/site/42318025-35/news/349814/>

Extended Abstract

Aitmatov has intricately woven themes such as ethics and morality with Kyrgyz culture and universal values, significantly contributing to both Turkish and world literature. The characters in Aitmatov's works reflect a universal worldview through their profound human traits. His approach to humanity's common issues imbues his works with a universal quality. Philosophy and literature can sometimes share common themes, enriching each other in the process. In this context, Aitmatov occupies an important place in Kyrgyz literature as one of the authors who successfully merges moral philosophy and its other sub-disciplines with literature.

Undoubtedly, literature and philosophy are two fields that largely influence and encompass each other. This study begins with the premise that these two domains can encompass each other, examining the treatment of the concept of human dignity, a concept often emphasized in philosophy, within the literary work *Yüz Yüze* (Face to Face). To this end, an effort is made to elucidate the meaning of human dignity. While defining human dignity, the study demonstrates what concepts often confused with dignity, such as honor and integrity, actually mean and how they carry different meanings than dignity. Various philosophers, including Ioanna Kuçuradi and Kant, are referenced to explore the understanding of humanity and values related to human dignity. Sulmasy's thoughts on the historical development of the concept of dignity are also addressed. According to Sulmasy, honor has been defined in the history of philosophy through three distinct approaches: attributed dignity, intrinsic dignity, and inflorescent dignity. He posits that these three approaches help us understand the different dimensions of human dignity and its role in social and individual relationships. Each approach significantly impacts how we define human dignity, reflecting the multi-faceted nature of this concept. All these approaches enrich the field of philosophy.

As a result of this exploration, it is concluded that human dignity represents the special place of humans in the realm of existence and constitutes their value. The definition of human dignity derived from this analysis indicates that every person must behave in a manner consistent with human dignity while also acting to uphold the dignity of others. Since humans are beings of value, they are responsible for preserving that value. Furthermore, the importance of human dignity is enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, which states that all human beings are equal in dignity and rights by their very nature. These rights are inalienable. This emphasizes that human dignity is a concept significant enough to be fundamental to the law. Just as people have the right to shelter and life, their dignity is also protected in the Universal Declaration of Human Rights. Additionally, when considered through Kant's argument of the universal moral law, acting in accordance with human dignity and safeguarding it emerges as a moral duty. Utilizing this philosophical perspective on human dignity, an analysis of Aitmatov's *Yüz Yüze* reveals that the character Seyde acts in a manner befitting human dignity and value. On a superficial level, Seyde appears merely angry about the act of theft; however, when viewed philosophically, she embodies a character outraged by the devaluation and loss of human dignity, striving to stand against it. Seyde's action of revealing the location of her husband, Ismail, who has been hiding and stealing a neighbor's cow, embodies profound philosophical significance. From Kant's perspective, Seyde's behavior aligns with the universal moral law while preserving the dignity and value of humanity. Kant discusses the motivation behind people's actions as a valid moral law applicable to all actions. He argues that moral imperatives such as "you should not lie" or "you should not steal" carry the quality of a universal moral law. Seyde's actions conform to this moral law. Furthermore, Seyde's action can also serve as an example of Kant's vehement opposition to the instrumentalization of humans. Kant believes that every person should be regarded as an end in themselves. He objects to the view of individuals as mere tools for personal gain and benefit. Seyde has resisted the idea of her neighbor Totoy and his children being used as tools for Ismail's comfort.

This incident is not merely an act of theft. When we consider its moral dimension, it becomes evident that Ismail, who exploits Seyde for his interests, has also reduced the neighbor and his children to mere instruments for his benefit. In *Yüz Yüze*, which highlights both the economic and socio-cultural characteristics of the era, Seyde, a woman who struggles alone against all odds, has demonstrated how valuable her actions are by choosing to resist existing norms, leaving her village, and deciding never to see her husband again. Seyde's act as a human and a spouse, though extraordinarily difficult, exemplifies a philosophical act of preserving human dignity and value. By courageously performing this challenging act, Seyde inspires all individuals to act in ways that protect human dignity and value. In this regard, Seyde's behavior is seen as a beautiful example. In conclusion, this study has sparked the thought that Kyrgyz literature can provide remarkable examples on topics such as human dignity, ethics, and morality in the field of philosophy.

Çalışmanın yazarı “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir. / **Ethics Committee Approval:** Ethics committee approval is not required for this study.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır. / **Funding:** No support was received from any institution or organization for this study.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvuru herhangi bir kişi bulunmamaktadır. / **Support and Acknowledgments:** There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / **Declaration of Conflicting Interests:** The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu: Bu çalışma herhangi bir tezden üretilmemiştir. / **Author’s Note:** This study was not produced from the thesis.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır. / **Author Contributions:** All sections of this article have been prepared by a single author.